

FÖRORD

SOM-INSTITUTET 1986-2010

Hösten 1986 genomfördes den första nationella SOM-undersökningen. Bakgrunden var ett gemensamt intresse bland statsvetare, medieforskare och förvaltningsforskare vid Göteborgs universitet att skapa ett eget undersökningsinstrument. Att samla in data genom frågeundersökningar var inget nytt. Statsvetenskapliga institutionen hade redan 1954 i samverkan med Statistiska centralbyrån genomfört en första väljarundersökning efter amerikansk förebild – och har därefter vid varje nationellt val och folkomröstning genomfört frågeundersökningar. Den 1971 inrättade Avdelningen för masskommunikation började hösten 1979 att genomföra årliga frågeundersökningar med allmänheten i syfte att belysa dagspressens roll i förhållande till andra medier, där datainsamlingen gjordes av Testologen AB.

Det som skapade förutsättningen för 1986 års SOM-undersökning var ett intresse att samverka över ämnesgränserna och att åstadkomma tätare avstämningar av mediekonsumtion och opinionsläge. Samspelet mellan medier och politik är ett naturligt vetenskapligt intresseområde, men under de mer allmänna begreppen samhälle och opinion skapades möjligheter att rymma nya spännande frågeställningar. Med tillgång till ett undersökningsinstrument som vi själva styrde över skulle vi ha goda möjligheter att utveckla fältet.

Den första SOM-undersökningens frågor berörde olika aspekter av politik, medier och offentlig service, i syfte att sammantaget kunna belysa den svenska opinionsbildningen och dess villkor – det tema som har blivit ett signum för SOM-undersökningarna. Undersökningen har sedan starten 1986 genomförts varje höst i form av en postenkät. Den nationella undersökningen (kallad Riks-SOM) har efter hand byggts ut i både frågeomfång och urvalsstorlek. Sedan mitten av 1990-talet innehåller den ett hundratal frågor som ställs till 6 000 slumpmässigt valda personer mellan 16 och 85 år och boende i Sverige för att 2008 öka till 9 000 personer i urvalet.

År 1992 vidgade SOM-institutet verksamheten med en motsvarande årlig västsvensk undersökning som sedan 1998 täcker hela Västra Götalands län (Väst-SOM). Institutets regionala satsning förstärktes 2001 med en återkommande undersökning i Skåne län (Syd-SOM). Dessa regionala undersökningar omfattar 6 000 personer i urvalet. Mindre regelbundet har sedan 1996 även gjorts undersökningar av enskilda kommuner i Göteborgsregionen samt av stadsdelar i Göteborg. Våren 2011 genomförs dessutom en särskild SOM-undersökning med anledning av omvalet i Västra Götaland.

Sedan början av 1990-talet har också årliga studentundersökningar genomförts vid Göteborgs universitet (student-SOM).

SOM-undersökningarna byggde ursprungligen på medverkan från forskningsprojekt vid de universitetsinstitutioner som initierade verksamheten. Snart väcktes emellertid intresset att medverka även utanför dessa institutioner, bland ledande forskare i andra ämnen vid Göteborgs universitet (bland annat sociologi, företags ekonomi och havsmiljö) såväl som vid andra lärosäten (bland andra Stockholms universitet, Lunds universitet, Örebro universitet och Högskolan i Borås). SOM-institutet är således inget egentligt forskningsinstitut utan en organisation för kvalificerad datainsamling och metodutveckling tillgänglig för svensk empirisk samhällsforskning – ett slags gemensam plattform som möjliggör för både mindre och större forskningsprojekt att snabbt vinna tillgång till högkvalitativa data.

I ökande grad genomförs även analyser över tid i samprojekt med enskilda myndigheter, branschorganisationer och medier inom ramen för mindre projekt. Exempel på sådana samverkansparter är Sveriges Television, Tidningsutgivarna, Statens Kulturråd, Arbetsförmedlingen, Energimyndigheten och Riksbanken. Intresset att delta med frågor i SOM-undersökningarna har ökat markant under senare år.

En av utgångspunkterna för att starta SOM-institutets årliga frågeundersökningar var möjligheten att etablera tidsserier. Tanken var att kunna belysa hur olika slags samhällsförändringar påverkar människors attityder och beteenden. En konsekvens av detta synsätt är att SOM-undersökningarna till stor del består av frågor som ställs på likalydande sätt år efter år. Således har SOM-institutet unika data på exempelvis samhällsförtroendets förändring över tid, liksom på inställningen till den offentliga sektorn eller på dagstidningsläsning. Genom att systematiskt följa sådana serier har det dessutom varit möjligt att bygga ut med kompletterande frågor för att belysa vad som kan ligga bakom förändrade trender. För nya samverkansprojekt gäller att SOM-institutet strävar efter samverkan av långsiktig karaktär. Upprepade tvärsnittsstudier genererar ovärderliga tidsserier för svensk samhällsvetenskaplig forskning.

En andra viktig utgångspunkt för SOM-institutets mätningar har varit att inkludera ett brett spektrum av olika bakgrundsvariabler. Avsikten är att kunna erbjuda forskare med olika inriktning möjlighet att testa relevanta förklaringsfaktorer. Således innehåller alla SOM-undersökningar vid sidan av detaljerade grundläggande demografiska variabler (kön, ålder, utbildning, uppväxt, hushållssammansättning, social bakgrund), politiska variabler (partisynpati, vänster-högerplacering, institutionsförtroende) och medieinriktade variabler (nyhetskonsumtion, IT-vanor och annan medieanvändning) samt inte minst en stor mängd variabler avseende livsstil och hälsa. Flera av dessa tidsserier har i sig gett upphov till analyser och projektidéer, exempelvis om förhållandet mellan kulturvanor och hälsa över tid. Det breda anslaget gör SOM-enkäterna roligare att fylla i för våra respondenter och skapar samtidigt möjligheter till oväntade upptäckter.

En tredje viktig utgångspunkt för SOM-institutets verksamhet gäller metodutvecklingen. När den första SOM-undersökningen initierades föll valet, efter över-

väganden av tillgängliga alternativ, på postenkät som datainsamlingsmetod. SOM-institutet har sedan dess kunnat glädja sig åt en hög svarsfrekvens för relativt omfattande frågeformulär, oftast mer än tjugo sidor. Andelen svarande har under de drygt två decennier som SOM-undersökningarna genomförts dock minskat från omkring 70 till cirka 60 procent. Trenden med ett svagare intresse hos befolkningen för att delta i denna typ av undersökningar är ett generellt problem. SOM-institutet har mött problemet mer framgångsrikt än många andra genom en noggrann uppsikt över inflödet, många påminnelser med olika tekniker, detaljerade bortfallsanalyser samt en successiv anpassning av datainsamlingen. Representativiteten i undersökningarna är genomgående mycket god. Varje undersökning dokumenteras utförligt i de publikationer som ges ut på basis av resultaten.

Även om postenkät hittills varit den dominerande tekniken för datainsamling har SOM-institutet genomfört olika experiment med webbenkäter. Genom nära samverkan med statsvetenskapliga institutionens nätpanel har vi även kunnat testa nya frågor.

Sedan 2010 pågår vid SOM-institutet ett särskilt databasvårdande projekt finansierat av Riksbankens Jubileumsfond vars primära syfte är att förädla de data som samlats in sedan 1986. I förädlingen ingår bland annat att skapa nya sammanlagda datamängder av undersökningarna som möjliggör nya sätt att analysera materialet. Bland annat är avsikten att komplettera svaren med externa data. All dokumentation från SOM-undersökningarna översätts till engelska för att möta ett växande behov från det internationella forskningssamhället.

Utöver den starka forskningsförankringen skiljer sig SOM-institutet från privata undersökningsinstitut genom kraven på offentlighet och tillgänglighet av data för andra forskare. Det görs bland annat genom Svensk Nationell Datatjänst (SND) som är ett nationellt dataarkiv för humanistisk, samhällsvetenskaplig och medicinsk forskning.

För sprida kunskap om aktuella forskningsresultat utgår utger SOM-institutet varje år böcker baserade på de genomförda undersökningarna (se publikationslistan), där deltagande forskare och projekt inbjuds att medverka. SOM-institutets bokserie omfattar i dag 52 volymer innehållande artiklar författade av omkring 150 olika personer, bland vilka flera av Sveriges ledande samhällsforskare återfinns. För att göra resultat, dokumentation och publikationer tillgängliga både inom och utom forskarsamhället har SOM-institutet satsat på en informationsrik hemsida (www.som.gu.se).

SOM-institutets verksamhet har sedan starten letts av tre seniora forskare: professorerna Sören Holmberg och Lennart Weibull och docent Lennart Nilsson. År 2010 blev professor Henrik Ekengren Oscarsson föreståndare och vid hans sida finns en koordinator, två undersökningsledare på heltid och fyra biträdande undersökningsledare. SOM-institutet är administrativt placerat vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation vid Göteborgs universitet.

Den tjugofemte nationella SOM-undersökningen

Lycksalighetens ö är den 52:a publikationen från SOM-institutet vid Göteborgs universitet sedan den första blygsamma redovisningen från den första SOM-undersökningen för 25 år sedan hösten 1986. Boken tar sin utgångspunkt i den nationella SOM-undersökningen från hösten 2010 som omfattar tre riksrepresentativa urval på vardera 3 000 slumpmässigt personer i åldern 16-85 år. Undersökningarna som närmaste ska betraktas som tre editioner av samma studie har genomförts parallellt och innehåller delvis gemensamma frågor. Fältarbetet genomfördes huvudsakligen under september och oktober 2010. Ansvarig för datainsamlingen har varit *Kinnmark Information* med Magnus Kinnmark som fältledare. Närmare uppgifter om uppläggning och genomförande samt analyser av likheter och skillnader mellan de tre enkäterna finns i metoddokumentationen i bokens slut.

Lycksalighetens ö innehåller i första hand analyser som uppdaterar trender i fråga om *Samhälle*, *Opinion* och *Massmedia*, de tre huvudområden som står i centrum för SOM-institutets undersöknings- och analysverksamhet. Uppläggningsen är i huvudsak densamma som i tidigare års redovisningar. Svenska folkets samhällsförtroende, synen på den offentliga sektorn, åsikter om energi, läsningen av dagstidningar, tilliten till andra människor, synen på monarkin, användning av ny medieteknologi, besök på bibliotek är exempel på analyserade långtidstrender. Andra kapitel ger fördjupningar av enskilda ämnesområden, bland annat åsikter om alkohol, synen på den svenska vargstammen, uppfattningar om korruption, överdriva köpvanor ("shopaholics"), föreställningar om viktiga informationskällor vid kriser. I och med den stora förändring som för närvarande sker inom medieområdet finns även i årets bok flera kapitel som på olika sätt belyser medievärldens digitalisering.

I *Lycksalighetens ö* medverkar samhälls- och opinionsforskare från många olika ämnesområden och lärosäten. Varje författare svarar själv för sin tolkning av data och slutsatserna i respektive kapitel. Samtidigt med att boken utkommer utger SOM-institutet en uppdaterad utgåva av den engelskspråkiga *Swedish Trends*, där ett antal av de centrala tidsserierna finns samlade. Dessutom publiceras ett antal specialanalyser om bl a förtroende för Riksbanken, Säpo och Arbetsförmedlingen samt fördjupade analyser av svenska folkets kulturvanor.

Lycksalighetens ö är också titeln på bokens inledande översiktskapitel. Titeln anspelar på den positiva tendens i det svenska samhället som kommer till uttryck i resultaten från 2010 års undersökning. Också omslaget som bygger på en målning av William Turner knyter an till den ljusa stämningen. Den är speciellt vald av Sören Holmberg som med denna volym avslutar 25 års arbete som en av huvudredaktörerna för de årliga publikationerna från den nationella SOM-undersökningen.

Undersökningsledare för den nationella SOM-undersökningen 2010 har varit Åsa Nilsson och biträdande undersökningsledare Frida Vernersdotter, som även svarar för metoddokumentationen. Bokproduktionen har Kerstin Gidsäter samordnat medan Henny Östlund har ansvarat för redigering.

Dataunderlaget från tidigare SOM-undersökningar är tillgängliga för akademisk forskning och utbildning via Svensk Nationell Datatjänst (SND) vid Göteborgs universitet. De publikationer som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i föreliggande volym. Mer information om SOM-institutet finns på institutets hemsida (www.som.gu.se).

Göteborg i juni 2011

Sören Holmberg
Statsvetenskapliga
institutionen
Göteborgs universitet

Lennart Weibull
Institutionen för journalistik,
medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Henrik Oscarsson
SOM-institutet
Göteborgs universitet